

Кісельова А. А.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»***Мамич М. В.,***доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МЕРЕЖЕВА ЛІТЕРАТУРА ЯК УНІКАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. Статтю присвячено розгляду поняття «мережева література» та її відмінності від первинно паперової, тобто друкованої, літератури, що була викладена в інтернет. Коротко окреслюється історія мережевої літератури та аналізується сучасний стан її існування. В роботі визначені та описані три основні характеристики мережевої літератури, що відрізняють її від більш традиційної літератури, першоджерелом якої завжди є друковане видання. Таким чином, саме мережеву літературу можна вважати *доступною для всіх*, адже як її читачам, так і авторам для взаємодії не потрібно нічого, окрім доступу в інтернет. Саме *взаємодію автора з читачем* виокремлено як другу ключову для інтернет-літератури ознаку, бо в мережі зменшується, а іноді й взагалі зникає статусна дистанція між автором і читачем, що неминуче позначається на них обох. Інтернет дає комфортні умови для розквіту раніше маргінальних жанрів і типів літературної творчості, однак навіть звичний на перший погляд літературний твір, якщо його створено у мережі, має визначну ознаку, що відрізняє його від інших – наявність внутрішніх зв'язків та посилань. Саме це вважаємо третьою ознакою мережевої літератури – *зв'язок змісту і середовища*. Серед творів мережевої літератури існують такі, що можуть і з часом будуть опубліковані, однак у статті увагу зосереджено на тих зразках, що можуть існувати виключно в інтернеті, адже їх складно перенести на папір, оскільки зникає інтерактивність, яка є ключовою для їх розуміння. Двома найбільш розповсюдженими та характерними саме для інтернет-літератури різновидами є блоги та фанфікшен. Обидва різновиди описані та схарактеризовані, поданий короткий опис історії їх виникнення та визначення особливостей, які роблять їх відмінними від традиційних літературних жанрів, а отже перспективними для подальшого вивчення.

Ключові слова: мережева література, соціальні мережі, блог, блогосфера, фанфікшен.

Постановка проблеми. Однією з найхарактерніших рис початку XXI століття є домінуюча роль, яку інформаційні технології, зокрема інтернет, відіграють у всіх сферах життя суспільства. Якщо у перші два десятиліття це стосувалось здебільшого молодших поколінь, всесвітня пандемія 2020–2023 років залучила до активних користувачів інтернету значно більшу частину людства, адже саме він уможливив як спілкування, так і виконання службових обов'язків для тих, що знаходився у режимі самоізоляції. Однак не варто забувати також про таку функцію всесвіт-

ньої мережі, як забезпечення дозволу користувачів, зокрема через надання доступу до різноманітного розважального контенту, в тому числі творів світової літератури. Проте необхідно також пам'ятати про те, що окрім функції збереження літературних творів, інтернет вже давно виконує і іншу – функцію середовища їх створення та існування. Саме на позначення цього явища вітчизняні теоретики майже одноставно використовують поняття «мережева література», а за кордоном побутують терміни «електронна література» (Н. Кетрін Хейлс), «цифрове розповідання» (Б. Александер), «гіпертекстова література» (Е. Белл). Як пишуть Дж. ді Розаріо зі співавторами, «електронна література – це форма літератури, яка почала з'являтися з появою комп'ютерів та цифрових технологій. Це література, орієнтована на цифрові технології, але не слід плутати її з оцифрованою друкованою літературою» [1; 10], адже вона відрізняється від них нелінійністю, мультимедійністю та інтерактивністю. Оскільки ці якості зараз цілком і повністю пов'язані з мережею як середовищем буття такої літератури, на думку українських теоретиків, найобґрунтованішим поняттям усе ж є саме «мережева література» [2] (тут і далі вживатиметься як поняття, тотожне згаданим вище відповідникам у практиці англійських досліджень), **актуальність** дослідження якої видається нам очевидною з огляду на викладене вище.

Дослідженням природи мережевої літератури та її класифікацією займалися та продовжують займатися багато закордонних авторів (серед яких J. M. Fattalah, J. A. Garcia Landa, K. Grimaldi, N. Meza, F. Rahman, S. Rettberg, G. di Rosario, M. Yoesoef) та деякі вітчизняні дослідники (зокрема Д. Березіна, А. Беловицька, Н. Герасименко, Л. Дербеньова, Ю. Завадський, В. Маркова, Л. Чередник тощо). Проте варто зазначити, що, хоча мережева література існує вже не одне десятиліття, увага до неї українською науковою спільнотою все ж ніколи не була великою, а більшість робіт, виконаних на українському ґрунті, зосереджувались не на детальному розгляді цього поняття та його складових, а на представленні цього феномена публіці і дослідженні окремих творів, що набули популярності через інтернет. Аспект же, що стосується фанфікшену («літературної творчості прихильників певних продуктів масової культури, що відбувається на базі цих продуктів» [3]) взагалі ґрунтовно не досліджувався, що видається нам перспективним та зумовлює **новизну** нашої роботи.

Цікавим для розгляду мережевої літератури вважаємо визначення, запропоноване С. Ретбергом, за яким «це нові

форми та жанри письма, які досліджують специфічні можливості комп'ютера та мережі – література, яка не була б неможливою без сучасного цифрового контексту» [4]. Саме цей дослідник звертає увагу на те, що мережева література є унікальною не лише за формою, а також за змістом – через її формування та існування у т. зв. цифровому контексті. З огляду на це **метою** нашої статті є розгляд особливостей сучасної мережевої літератури, що зумовлені її взаємозв'язком із соціальними мережами. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Дати дефініцію поняттю «мережева література» та визначити середовище його існування.

2. Окреслити особливості мережевої літератури, які забезпечують її унікальність та своєрідність.

3. Запропонувати класифікацію складових мережевої літератури, перспективних для подальшого детального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Формування нового типу культури – інформаційного – пов'язують в першу чергу із появою інтернету. На думку Л. Дербеньової, «зараз комп'ютеризація літератури – одна з найбільших перспектив» [5; 151]. Авторка також стверджує, що нова якість літературної діяльності – «не тільки комп'ютерний набір тексту, а також засвоєння комп'ютерної технології та їх використання як художнього засобу» [5; 152].

З точки зору багатьох науковців, літературу, що є в мережі «Інтернет», можна поділити на два основні види. Перший складається з первинно паперової, тобто друкованої, літератури, що була викладена в інтернет. Сюди можна уналежити як класичні, так і сучасні твори. Другий вид – це безпосередньо мережева література, тобто така, першоджерелом якої є саме цифровий формат існування, але яка може бути згодом видана на папері.

Як згадував Ю. Завадський, вивчення інтернет-літератури має давню історію і почалося в США в 1960-х роках з міждисциплінарних праць Т. Нельсона та Д. Енгельбарта, що ґрунтувались на методології зв'язку між людьми та машинами, а також принципів створення комп'ютерного середовища [6].

З початку 1980-х років формується теоретична база для вивчення літератури комп'ютерного середовища. З кожним роком розвиток комп'ютерів відкриває нові можливості у сфері цієї новітньої літератури.

Сьогодні вивчення мережевої літератури за кордоном здійснюється в тому числі такими інституціями, як: Організація електронної літератури (the Electronic Literature Organization) – літературна неприбуткова організація, яка стала центральною в еволюції спільноти творчих і критичних практик у цій галузі; Електронна література як модель творчості та інновацій на практиці (Electronic Literature as a Model of Creativity and Innovation in Practice) – трирічний європейський дослідницький проєкт, який досліджував сферу мережевої творчої спільноти, а також створив дослідницьку інфраструктуру, включаючи Базу знань про електронну літературу для кращого картографування цієї сфери; і, нарешті, Консорціум електронної літератури (the Consortium for Electronic Literature) – міжнародний проєкт, створений для того, щоб об'єднати спільні пошукові можливості та загальні стандарти каталогізації для баз даних електронної літератури.

Узагальнюючи роботи закордонних та вітчизняних авторів, можемо запропонувати такий огляд якостей мережевої літе-

ратури, що відрізняє її від більш традиційної літератури, першоджерелом якої завжди є друковане видання.

1. *Доступність для всіх.* Цей аспект необхідно розглядати як з боку авторів, що більше не мають зацікавлювати видавництва у своєму комерційному потенціалі чи оплачувати друк з власних коштів, так і з боку читачів, які, як правило, мають безкоштовний доступ до контенту чи, у деяких випадках, можливість отримати його за, як правило, символічний внесок («донат»), адресатом якого є безпосередньо автор.

Щодо видавництва, то, на нашу думку, для журналу краще, щоб багато людей читали його онлайн безкоштовно, ніж втратити свою читацьку аудиторію через друкований спосіб оприлюднення. Хоча ця стратегія має сенс у короткостроковій перспективі, вона, очевидно, не приносить користі друкованому виданню і прискорює процес переходу з паперу на екран. Однак в цьому аспекті не можна не згадати про потужні комерційні інтереси компаній-розробників програмного забезпечення, виробників комп'ютерів та інших постачальників обладнання, пов'язаного з мережевими та програмованими засобами масової інформації [7].

2. *Взаємодія автора з читачем.* У мережі зовсім по-іншому виглядає фігура автора й звичні відносини між автором і читачем. Так зменшується, а іноді й взагалі зникає статусна дистанція між автором і читачем, що неминуче позначається на них обох. Взаємодія між читачем і автором – одна з нових стратегій літературного сприйняття. Найлегше спостерігати взаємодію між письменниками та читачами у соціальних мережах, наприклад фейсбуці, що надає простір для коментарів і реакцій на прочитане. Зазначимо, що взаємодія відбувається не лише між письменником і читачем, але й між читачами. Результати обміну думками та коментарями можуть бути використані письменниками для розвитку ідей у майбутньому [8]. Присутність більш досвідчених письменників у мережевому середовищі позитивно впливає і на письменників-початківців. Пости, коментарі та спілкування допомагає молодому авторові зорієнтуватися у літературному середовищі. Що стосується досвідчених авторів, на додаток до безкоштовного просування своїх творів, вони також отримують зворотній зв'язок через коментарі від колег або від читачів. Фактично, можна навіть сказати, що взаємодія у мережі дещо нівелює традиційний поділ на авторів та читачів, адже кожен автор виступає читачем – наприклад, у дискусії в коментарях, а кожен читач має змогу висловити свої враження і запропонувати ті правки то тексту, які він вважає за потрібне.

3. *Зв'язок змісту і середовища.* Інтернет дає комфортні умови для розквіту раніше маргінальних жанрів і типів літературної творчості. Однак навіть звичний на перший погляд літературний твір, якщо його створено для мережі, має визначну ознаку, що відрізняє його від інших – наявність внутрішніх зв'язків та посилань. Інтернет-література пов'язана зі світом, але іноді цей зв'язок може бути небезпечним, адже він є ключовим для розуміння змісту прочитаного. Як пише Ш. Скенлон, «якщо ви не знаєте, що щось є посиланням, ви не розумієте цього до кінця. Це приниження алюзії» [10]. Інтернет-література сповнена посиланнями, адже вона сама є частиною мережі, яка її створює, мережі, яку повністю розуміють ті, хто є її учасниками. Говорячи про посилання, маємо на увазі цілу низку різних елементів, що можуть як існувати самостійно (наприклад, можливість додати до свого тексту музику чи відео), так і бути складо-

вою частиною чогось ширшого, певної реалії мережевого життя. Можна написати роман про інтернет, який при цьому не буде інтернет-романом, але інтернет-література завжди відображатиме експансивність інтернету і намагатиметься відтворити його фундаментальну незавершеність. Автори інтернет-літератури очікують, що всі читачі мають доступ до інструментів, необхідних для того, щоб зрозуміти, що вона означає, навіть якщо вони самі не знають цього до кінця, і вони очікують, що їхня основна читачка аудиторія вже отримала це розуміння. Найважливіше те, що інтернет-література формально вказуватиме на сучасні зовнішні чинники, руйнуючи сподівання на те, що твір може бути самодостатнім та завершеним.

Серед творів, створених для мережі, отже таких, що ми можемо уналежнити до мережевої літератури, безумовно, існують такі, що можуть і з часом будуть опубліковані – таких прикладів доволі багато як у вітчизняному, так і у зарубіжному досвіді. Однак зосередимо нашу увагу на тих зразках, що можуть існувати виключно в інтернеті, адже їх складно перенести на папір, оскільки зникає інтерактивність, яка є ключовою для розуміння. Двома найбільш розповсюдженими та характерними саме для інтернет-літератури різновидами є блоги та фанфікшен.

Блог (від англійського *web log* – «мережевий журнал чи щоденник подій») – це вебсайт, головний зміст якого – регулярно додавані записи, зображення чи мультимедіа. Фактично на сьогодні блоги існують у різних соціальних мережах (наприклад, фейсбук, інстаграм, твітер, канали у телеграм тощо), які автори можуть обирати відповідно до своїх вподобань. Завдяки блогам набагато більше письменників або поетів-аматорів отримали аудиторію. І хоча більшість блогів має обмежену кількість читачів, від десятка до кількох сотен щодня, сама їх кількість свідчить про те, що значна частина часу, який люди присвячують читанню, віддається читанню блогів: друзів і знайомих, цікавих людей, письменників-початківців, відомих журналістів та еліти блогосфери. Ще більш важливо те, що наявність масового доступу до миттєвої публікації та аудиторії призведе до значної перебудови системи письменництва [11]. Блог відмовляється від моделі твору або готового артефакту, і натомість дає нам текст, який є тимчасовим, інтерактивним, спільним: у цьому сенсі блоги є найкращим прикладом дихотомії Ролана Барта у праці «Від твору до тексту» [12]. Блоги функціонують більше через посилання на пости в інших блогах, через обмін, реферування, коментування та трансформацію інформації, ніж через оригінальність авторства: і, що парадоксально, в написанні блогу, ймовірно, є стільки ж оригінальності, як і в будь-якому іншому виді письма. Існують літературні блоги (творчі, критичні чи публіцистичні), але є також літературний, поетичний чи риторичний вимір і у нелітературних блогах. Не кажучи вже про найпоширеніший, мабуть, вид – особистий блог, який є сумішшю інтимного щоденника, звичайної книги, фотоальбому, світської хроніки та щоденника [11]. Однак, навіть якщо мова йде про «літературний» блог, твори у цьому новому середовищі увібрали в себе всі риси мережевої літератури, стали іншими.

Фанфікшен, за визначенням Д. Березіної, це – «літературний твір, створений непрофесійним (як правило) літератором, такий, що не претендує на комерційну публікацію та породжений прихильністю автора до іншого твору і бажанням розвинути його сюжетну та фабульну лінії, побачивши героїв у наново генерованих ним, автором, ситуаціях» [3]. Отже такий

твір не прагне друку та комерційного успіху, його головна мета – висловлення прихильності до того чи іншого першоджерела, розвинення його.

Хоча перші твори, що наділені усіма ознаками фанфікшену, з'явилися ще наприкінці XIX століття, а 1930 рік вважається офіційною задокументованою датою його виникнення, рушійною силою для розвитку цього жанру стала поява інтернету. Звичайно ж поодинокі твори та фензіни (самвидавні журнали, де письменники-аматори розміщували свої твори), що існували до інтернету, ні в яке порівняння не йдуть з цілою низкою сайтів, де автори розміщують свої твори сьогодні. Варто зазначити, що фанфікшен як літературне явище має чітку класифікацію жанрів, кожному з яких притаманні свої характерні риси та правила написання, а також форми – тут можна зустріти і зовсім короткі тексти (так би мовити, «в один екран»), і оповідання середнього розміру і, звичайно ж, твори, що за обсягом не поступаються класичним романам.

Однак фанфікшен, так само як і традиційні літературні жанри, не стоїть на місці. З розвитком технологій та появою соціальних мереж вони почали використовуватись у творах в різний спосіб. Тут і прості згадки про взаємодію персонажів у соціальних мережах, і включення в текст графічних елементів, що ніби представляють особисті сторінки персонажів, і твори, де абсолютно всі події є лише взаємодією персонажів у соціальних мережах.

Хоча фанфікшен теж може бути контентом, що автори розміщують в блогах, найчастіше тексти цього жанру все ж публікуються на спеціально створених для цього сайтах чи завантажуються у спеціалізовані додатки для читання, де доступ до них мають всі зацікавлені у прочитанні та взаємодії з автором.

Висновки. Читання в цифрову епоху, очевидно, не тільки трансформує цифрові медіа як джерела інформації, але й змінює читачькі звички та культуру читання і письма. Культура читання сучасного покоління більше не обмежується бестселерами та автограф-сесіями в книгарнях, чи навіть звичним для нас опануванням класичної літератури. Сучасні читачі можуть обирати будь-який жанр, який їм подобається, не виходячи з власної кімнати, а як письменники можуть створювати власні літературні твори і робити їх доступними онлайн, оминаючи видавничі компанії та отримуючи прямиий зворотній зв'язок від своїх читачів у режимі реального часу. Важливою характеристикою таких текстів є те, що вони більше не обмежені ані за формою – можуть набувати ознак мультимедійного тексту, постійно доповнюються, ані за змістом – автори та читачі можуть обирати цікаві їм сюжети і навіть використовувати ті, що вже були раніше створені іншими авторами. З огляду на викладене вище вважаємо, що детальний розгляд таких різновидів інтернет-літератури як блоги та фанфікшен, в тому числі їхнього україномовного сегменту, є перспективним напрямом, що дозволив би розглянути аспекти сучасної літератури, які виходять поза мені традиційного її розуміння.

Література:

1. Rosario G. di, Meza N., Grimaldi K. The Origins of Electronic Literature: An Overview. *Electronic Literature as Digital Humanities*. New York: Bloomsbury Academic. 2021. P. 9–26.
2. Маркова В. Феномен мережевої літератури: книгознавчий аспект. *Вісник Книжкової палати*, 2015. № 1. С. 42–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2015_1_15 (дата звернення: 22.08.2023).

3. Березіна Д. Ю. Феномен fanfiction: правила гри без правил. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Сер.: Філологія. Літературознавство, 2009. Т. 124, Вип. 111. С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2009_124_111_4 (дата звернення: 23.08.2023).
4. Rettberg S. *Electronic Literature*. Wiley. 2018.
5. Дербеньова Л. В. Літературний комп'ютерний феномен у комунікативно-мережевій культурній парадигмі. *Гілея: науковий вісник*, 2013. № 76. С. 151–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_76_54 (дата звернення: 23.08.2023).
6. Завадський Ю. Р. Типологія й поетика мережевої літератури і сучасне західне літературознавство : Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2006. – 21 с.
7. Katherine N. *Electronic Literature : New Horizons for the Literary*. USA: University of Notre Dome. 2008.
8. Rahman F. *Cyber Literature: A Reader – Writer Interactivity*. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*. 3. 2017. P. 156–164.
9. Scanlon Sh. What We're Getting Wrong About So-Called Internet Literature. URL: <https://lithub.com/what-were-getting-wrong-about-so-called-internet-literature/> (дата звернення: 23.08.2023).
10. García Landa J. A. *Linkterature: From Word to Web. Or: Literature in the Internet – Internet as Literature - Literature as Internet - Internet in Literature*. *SSRN Electronic Journal*. 2006.
11. Барт Р. Від твору до тексту. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n4texts/bart.htm> (дата звернення: 23.08.2023).

Kiselova A., Mamych M. Electronic literature as a unique interaction environment

Summary. The article is devoted to the concept of "electronic literature" and its difference from paper, i.e.

printed, literature posted on the Internet. The article briefly outlines the history of electronic literature and analyses the current state of its existence. The paper identifies and describes three main characteristics of electronic literature that distinguish it from more traditional literature, the primary source of which is always a printed publication. Thus, it is electronic literature that can be considered *accessible to all*, because both its readers and authors need nothing but access to the Internet to interact. It is *the interaction between the author and the reader* that is singled out as the second key feature of online literature, since the status distance between the author and the reader is reduced and sometimes even disappears on the Internet, which inevitably affects both of them. The Internet provides comfortable conditions for the flourishing of previously marginal genres and types of literary creativity, but even a seemingly ordinary literary work, if created online, has a distinctive feature that distinguishes it from others: the presence of internal connections and references. This is what we consider to be the third feature of networked literature - *the connection between content and medium*. Among the works of electronic literature, there are those that can and will eventually be published, but this article focuses on those that can exist exclusively on the Internet because they are difficult to transfer to paper, as the interactivity is key to their understanding disappears. Two of the most widespread and characteristic types of online literature are blogs and fan fiction. Both types are described and characterised, with a brief history of their emergence and the identification of features that make them different from traditional literary genres and, therefore, promising for further study.

Key words: electronic literature, network literature, social networks, blog, blogosphere, fan fiction.